

laatste coryfee die in de bundel behandeld wordt, is Pieter Haverkamp wiens verdienste vooral ligt in het onderwijs en de ontwikkeling van leermiddelen.

Zoals gezegd, het zijn niet louter biografieën maar de personen vormen aanknopingspunten om in kort bestek de ontwikkelingen in de navigatie en cartografie te behandelen. Daarbij ligt in de eerste bijdragen de nadruk op de cartografie en verschuift deze naar het zeevaartonderwijs.

De bundel wordt afgesloten met de ontwikkelingen vanaf 1970, een bibliografie en een register. De vele uitstekend afgedrukte illustraties maken het behalve tot een lees- ook tot een kijkgenot.

J. P. Sigmond

A. Hamilton, A. H. de Groot, M. H. van den Boogert, ed., *Friends and rivals in the East. Studies in Anglo-Dutch relations in the Levant from the seventeenth to the early nineteenth century* (Publications of the Sir Thomas Browne Institute, Leiden. New Series XIV; Leiden: Brill, 2000, 258 blz., €71,-, ISBN 90 04 11854 3).

Het is waar. In vergelijking met andere overzeese handelsgebieden zoals dat van de Oostzee, de Witte Zee, de Oost en de West, misschien zelfs Japan is het onderzoek van de handel op de Middellandse Zee, en de Levant in het bijzonder, achtergebleven. Althans in Nederland. En dat geldt dan niet alleen voor de handelsgeschiedenis, maar evengoed voor andere betrekkingen. Het zijn vooral Engelse onderzoekers geweest, die de geschiedenis van hun en andere West-Europese betrekkingen met dit gebied tot onderwerp van onderzoek hebben gemaakt. In het licht van de absolute en relatieve betekenis van dit gebied voor hun handel is dit ook begrijpelijk. Maar ook voor de kennis van de relaties tussen onze Republiek en Engeland is dit stuk geschiedenis van betekenis want deze twee waren daar afwisselend vrienden en rivalen. Meestal echter het laatste. Vanwege dit alles is het toe te juichen, dat de Louise Thijssen-Schoute Stichting en het Sir Thomas Browne Institute in januari 1999 te Leiden een conferentie met Engelse en Nederlandse deelnemers hebben georganiseerd over de Engels-Nederlandse betrekkingen in en met de Levant. De papers worden in deze publicatie van het Sir Thomas Browne Institute gepresenteerd.

Het is een heel mooie bundel geworden. Dat kon ook haast niet anders gelet op de kwaliteit van de deelnemers. Onder de auteurs vinden wij namen als die van Jonathan Israel, Alastair Hamilton, Alexander de Groot, Rhoads Murphey, Colin Heywood, Ben Slot en anderen. Allen hebben hun naam eer aangedaan.

Tegenover de Engelse Levant Company, die met zijn eerste charter van 1581 een vrijwel monopolistische positie verwierf en die zijn wisselende bestaan tot 1825 wist te conserveren, stond de veel lossere Nederlandse organisatie van particuliere ondernemers, verenigd in de in 1625 in het leven geroepen Directie van de Levantsche Handel, welke tot 1826 in leven bleef. Is uit deze data reeds duidelijk dat de Engelsen (en de Fransen en uiteraard de Venetianen) de Nederlanders in dit gebied duidelijk vóór waren, dan sluit dat nog niet uit dat met perioden de Nederlandse kooplieden belangrijk aanwezig waren en soms zelfs de overhand verkregen. Vanwege de Spaanse sleutelrol bij de toegang tot en veiligheid in de Middellandse Zee verbaast het niet, dat de eerste periode van sterke Nederlandse handelspenetratie met het Twaalfjarig Bestand samenviel. Daarna zakte die positie formidabel in om pas na 1648 opnieuw op te komen. Maar dan wel op andere locaties. In de eerste periode had de handel zich vooral op zijde en katoen gericht met Cyprus en Aleppo als de belangrijkste handelscentra. Na het mid-

den van de eeuw werden de voor de Nederlandse textielindustrie zo belangrijke mohair garens het belangrijkste handelsartikel, waardoor het zwaartepunt naar Izmir in Anatolië verschoof. Die dominante positie werd tot het eind van de zeventiende eeuw vastgehouden, toen Fransen en Engelsen die wisten over te nemen. In de tweede helft van de achttiende eeuw heroverden de Nederlandse kooplieden, die nooit helemaal weg waren geweest, hun oude posities. Medewerking van lokale handelaren en functionarissen die zich liever niet aan één handelspartner overgeleverd zagen, maar ook de interne toestand waarin de Levant Company zich bevond en de omstandigheden waaronder zij toen moest werken, bevorderden dit Nederlandse herstel.

Rond deze grote lijn groeperen zich negen bijdragen van Engelse en Nederlandse auteurs, die zich alle tussen 1620 en 1829 situeren. Zij gaan ook beslist niet alleen over handel en direct daarmee verbonden zaken. Een prachtig staaltje van diplomatieke en politieke botsing tussen de gezanten van Engeland en van de Republiek rond het politieke spel van de stadhouderkoning om vrede tussen de Oostenrijkse Habsburgers en de Porte te bewerkstelligen, opdat alle neuzen richting Frankrijk zouden staan zodra de explosie rond de Spaanse erfopvolging zou uitbarsten, wordt op bewonderenswaardige wijze door Colin Heywood uit de doeken gedaan. Ook in geografische zin beperkt niet alles zich tot de Levant en de toegang vanuit het westen. Ben Slot geeft een indringend inzicht in de Engels-Nederlandse rivaliteit aan de achterdeur, de Perzische Golf. Maar in feite kan de lezing van alle negen bijdragen aan deze bundel van harte worden aanbevolen. Alle tezamen geven zij een indringend beeld van de omstandigheden waaronder gewerkt moest worden en van feiten die zich hebben voorgedaan.

Is er dan geen kritiek op deze publicatie mogelijk? Kritiek is een wat te beladen woord, maar jammer is het wel dat deze bundel kennelijk alleen voor specialisten bedoeld is. Daar is hij gewoon te goed voor. Deze specialistische gerichtheid toont zich bijvoorbeeld in het ontbreken van ook maar enig geografisch kaartenmateriaal. En dat, terwijl de lezer natuurlijk onvermijdelijk met geografische namen bekogeld wordt. Van Aleppo mag je nog wel weten waar het te vinden is en van de Bosporus en Istanbul ook. Zo weet ook iedereen wel dat Istanbul en Constantinopel hetzelfde is, maar wie weet dit ook van Dubrovnik en Ragusa, van Izmir en Smyrna? Hoeveel nieuwsgierige lezers weten zonder meer Basra geografisch te plaatsen, of Zante, of Valona, Edirne, Galata, Iskenderun (en dat dit een synoniem van Schienderona is? En dat Iskenderun de haven van Aleppo was?). Iets dergelijks geldt ook voor de vele begrippen, die de lezer tegenkomt en pas veel verderop in het boek worden uitgelegd. Interne verwijzingen zijn dan zeer gewenst. Een goed register vermag deze euvels niet te verhelpen. Maar ondanks deze kleine vlekjes mogen wij blij zijn met deze publicatie. Van harte aanbevolen.

Ad van der Woude

A. J. Arnold, ed., *A history of literature in the Caribbean, II, English- and Dutch-speaking regions* (A comparative history of literatures in European languages XV; Amsterdam, Philadelphia: Benjamins, 2001, ix + 672 blz., €45,38, ISBN 90 272 3448 5).

Wie zijn mond open doet, verradt wie hij is. Daarmee kan taal een kwestie van leven en dood worden. Toen een Haïtiaanse gastarbeider in de Dominicaanse republiek van 1937 de Spaans trillende 'r' niet correct wist uit te spreken, werd hij ontmaskerd als 'niet eigen'. Dat kostte hem zijn kop, net als 15.000 andere Haïtiaanse slachtoffers van de etnische zuivering die dat jaar plaatsvond. De anekdote is ontleend aan Frank Martinus Arion, die in 'A history of literature in the Caribbean' niet alleen opduikt als literair auteur, maar ook als voorvechter van het